

ҚАЗАҚТЫҢ ҰЛТТЫҚ-МӘДЕНИ БІРЕГЕЙЛІГІ МӘСЕЛЕЛЕРІНІҢ ЗАМАНАУИ ӘДЕБИЕТТЕГІ КӨРІНІСІ

¹ Г.А. Абдуразакова, ² Д.У. Кусаинов, ³ Г.К. Мусабекова

АҢДАТПА

Мақалада қазақтың ұлттық-мәдени бірегейлігі мәселелері аясында жазылған әлемдегі индексі жоғары журналдар мен басылымдарда соңғы екі жылда жарық көрген мақалаларға ғылыми шолу жүргізілген. Автор осы талаптарға сай келетін негізгі үш мақаланы іріктеп алған.

Мақала жазу барысында қазақтың ұлттық-мәдени бірегейлігін талдау үшін алдымен қазіргі білім беру саласындағы ұлттық бірегейлікті қарастырып алып, кейін кеңес дәуірі мен жаһандану арасында Қазақстанда азаматтық құру мәселесіне ден қойылады. Бұл мәселелер Қазақстандағы ұлттық бірегейлік, азаматтық және ұлт түсініктерін анықтап алуға мүмкіндік береді.

Мақаланың негізгі сұрақтарына жауап ретінде қазіргі әлемдегі жаһандану мен мәдениеттің өзара әрекеттестігі қарастырылып, талданады және осыған байланысты қорытынды бөлімде нақты сұрақтарға жауап беріледі. Сонымен қатар, мақала жазу барысында алдағы уақытта қазақтың ұлттық-мәдени бірегейлігін талдау барысында эмпирикалық зерттеулерге баса назар аудару қажетігі анықталды..

Түйін сөздер: мәдениет, мәдени орта, ұлттық сана, ұлттық болмыс, мәдени саясат, қазақ елі, ұлттық бірегейлік, жаһандану үрдісі.

^{1,2} Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, Алматы, Қазақстан

³ М.Х. Дулати атындағы Тараз өңірлік университеті, Тараз, Қазақстан

Автор-корреспондент:
Г.А. Абдуразакова,
gauhar_abdikarimovna@mail.ru

Мақаланың сілтемесі:

Абдуразакова Г.А.,
Кусаинов Д.У.,
Мусабекова Г.К.
Қазақтың ұлттық-мәдени бірегейлігі мәселелерінің заманауи әдебиеттегі көрінісі // Адам әлемі. – 2022. – №3 (93). – С. 3-13.

Отражение в современной литературе проблем национально-культурной идентичности казахов

Аннотация. В статье проведен литературный обзор статей, опубликованных за последние два года в высоко индексируемых мировых журналах и изданиях, посвященных проблемам национально-культурной идентичности казахов. Автор отобрал и провел обзор трех основных статей, отвечающих этим требованиям.

В ходе статьи для анализа казахской национально-культурной идентичности сначала рассматривается национальная идентичность в современном образовании, а затем ставится вопрос о создании гражданства в Казахстане между советской эпохой и глобализацией. Эти вопросы позволяют выявить понятия национальной идентичности, гражданства и нации в Казахстане.

В ответ на основные вопросы статьи рассматривается и анализируется взаимодействие глобализации и культуры в современном мире и в связи с этим в заключительной части дается ответ на конкретные вопросы. Кроме того, в ходе статьи было установлено, что в дальнейшем при анализе национально-культурной идентичности казахов необходимо уделять особое внимание эмпирическим исследованиям.

Ключевые слова: культура, культурная среда, национальное сознание, национальная идентичность, культурная политика, казахская страна, национальная идентичность, тенденции глобализации.

Reflection of Problems of National and Cultural Identity of Kazakhs in Modern Literature

Abstract. The article provides a literary review of articles published over the past two years in highly indexed world journals and publications devoted to the problems of national and cultural identity of Kazakhs. The author selected and reviewed three main articles that meet these requirements.

To analyze the Kazakh national and cultural identity, the article first examines national identity in modern education, and then raises the question of creating citizenship in Kazakhstan between the Soviet era and globalization. These questions will help to identify the concepts of national identity, citizenship and nation in Kazakhstan.

In response to the main questions of the article, the interaction of globalization and culture in the modern world is considered and analyzed, and in this regard, the final part provides an answer to specific questions. In addition, the article found that in the future, when analyzing the national and cultural identity of Kazakhs, special attention should be paid to empirical research.

Keywords: Culture, Cultural Environment, National Consciousness, National Identity, Cultural Policy, Kazakh Country, Globalization Trends.

Кіріспе

Заманауи зерттеушілердің еңбектеріне үңілетін болсақ, онда қазақтың ұлттық-мәдени бірегейлігі әлемдік деңгейде әлеуметтік антрополог, мәдениеттанушы және тарих бағытындағы ғылым салаларында қызмет етуші ғалымдардың қызығушылығын тудырып отыр. Бұл тұжырымды дәлелдеу мақсатында мақала барысында шетелдік басылымдарда соңғы екі жылда жарық көрген тақырып аясындағы мақалаларға талдау жасауды көздедік.

Мақала барысында «Қазақстанның қазіргі білім беруіндегі ұлттық бірегейлік [National identity in the modern education of Kazakhstan]» атты Венесуэлладағы Сулия Университетінде 2018 жылы жарық көрген К.К. Досанова, Т.М. Кунекова және соавторлардың мақаласын [1], «Global Citizenship Education» журналында жарық көрген «Кеңес дәуірі мен жаһандану арасында Қазақстанда азаматтық құру [The Construction of Citizenship in Kazakhstan Between the Soviet Era and Globalization]» атты А. Сейдикенова, А. Джалиль және А. Бакитовтың мақаласын [3], «Қазіргі әлемдегі жаһандану мен

мәдениеттің өзара әрекеттестігі [The Interaction of Globalization and Culture in the Modern World]» атты Р. Садыкова, М. Мырзабеков, Р. Мырзабекова, А. Молдахметқызының мақаласын [3] назарға ала отырып ғылыми шолу жасалынады.

Қазақтың ұлттық-мәдени бірегейлігі тақырыбын жан-жақты талқылау үшін мақалада алдымен қазіргі білім беру саласындағы ұлттық бірегейлікті қарастырып алып, кейін кеңес дәуірі мен жаһандану арасында Қазақстанда азаматтық құру мәселесі қарастырылады. Бұл мәселелер Қазақстандағы ұлттық бірегейлік тақырыбын аша алады. Соңынан, қазіргі әлемдегі жаһандану мен мәдениеттің өзара әрекеттестігі туралы мақаланы мысал ретінде ала отырып, қазіргі кезде мемлекеттердің ұлттық бірегейлікті сақтай отырып дамуға қалай тырысатындығын анықтауға байланысты әдеби шолу жүргізіледі.

Басты сұрақ, жаһандану ұлттық бірегейліктің эрозиясына және мәдениеттердің «трансұлттануына» қауіп төндіре ме? Қазіргі кезде мемлекеттер жаһандануды басқаруға және ұлттық бірегейлікті сақтай отырып

дамуға қалай тырысады? Мақалада осы сұрақтарды басты назарға ала отырып негізгі тақырып бойынша ғылыми шолу жүргізіледі.

Әдіснама

Бұл мақалада мәдениеттанулық әдіснама қолданылып, әлеуметтік- философиялық, дінтанулық, талдаулар жасалған. Жалпы ғылыми әдіснама болып есептелетін, тарихилық пен логикалықтың бірлігі әдісі, жүйелілік, тарихи-әдіснамалық қағидалары негізге алынып, ұлттық құндылықтар аясындағы жаһанданудың маңызы мен көріністері айқындалады. Сондай-ақ жаһандану жағдайындағы ұлттық рухани құндылықтардың қалыптасуы мен дамуына, ондағы заңдылықтарды ашып, жалпы және жеке ерекше белгілеріне көңіл бөлінеді. Зерттеудің әдіснамалық негізі ретінде отандық және шетелдік тәжірибе мен әдебиеттерді талдау және синтездеудің, абстракциялаудың, жалпылаудың ғылыми әдістері қолданылады. Сонымен қатар, мақалада кіріспеде көрсетілген шетелдік басылымдарда жарық көрген еңбегерге мәдениеттанулық талдау жасалына отырып, олардың ішкі мазмұндары ашылды.

Әдеби шолуда таңдалып алынған мақалаларға қойылған басты критерийлер тақырып аясындағы әлемдегі индексі жоғары журналдар мен басылымдарда соңғы екі жылда жарық көрген мақалалар болуы. Оның объективтілігін жоғарлату мақсатында тақырыптың өзектілігін ашып көрсете алатын және бірін-бірі толықтыра алатын негізгі үш мақала таңдалып алынды.

Қазақстанның қазіргі білім беруіндегі ұлттық бірегейлік

«Қазақстанның қазіргі білім беруіндегі ұлттық бірегейлік [National

identity in the modern education of Kazakhstan]» атты Венесуэлладағы Сулия Университетінде 2018 жылы жарық көрген К.К. Досанова, Т.М. Кунекова және мақаласында дәстүрлі музыканың ұлттық бірегейлікті қалыптастыруға әсері мәселесі бойынша отандық және шетелдік тәжірибені талдау және қорыту ұсынылған. Зерттеу музыкатану зерттеу дәстүрінде отандық және шетелдік тәжірибені талдау мен синтездеудің, абстракциялаудың, жалпылаудың ғылыми әдістерін қамтиды [1].

Мақала барысында 1994-2013 жыл аралығында жарық көрген ақпараттар қарастырылады. М. Балтабаев [4], В. Белинский [5], С. Борбасов [6], А. Досанова [7], . Джумакова [8], Э. Эрикссон [9], А. Калло мен Х. Партти [10] сынды авторлардың еңбектерін пайдалана отырып ұлт бірегейлігіне анықтама беріп, мәнін түсіндіре алған.

Қазақстан Республикасында бір аумақта әртүрлі ұлттар мен діндердің адамдары бейбіт қатар өмір сүреді. Авторлардың пайымдауынша бұл жағдай Үкіметтің жүргізіп отырған саясатына, әсіресе білім беру ортасына байланысты [1, 34 б.]

Авторлардың пайымдауынша ғасырлар тоғысындағы жаһандық өзгерістер халықаралық байланыстардың кеңеюімен сипатталады. Мұндай жағдайда ұлттар өзіндік ерекшелігі мен бірегейлігін сақтауға тырысады. Экономикалық және әлеуметтік-мәдени жаһандану қазақстандықтардың өзіндік ерекшелігін сезінуін шиеленістірді. Көптеген этностық қауымдастықтар өздерінің этикалық болмысын айқындап, оларды ұлттық мәдениеттің ерекшелігін сақтап қалған этностық топтар ретінде жандандырып, өздерін этномәдени қоғам ретінде танытты.

Жаһандану жағдайында этномәдени дәстүрлердің этностың өзін-өзі тануы мен әлеуметтік өзін-өзі растауы үшін маңызы зор, оған Қазақстан халқы Ас-

самблеясы ықпал етеді. Бүкіл әлемге танылған бұл бірегей институттың ұлттық саясаты Қазақстанда тұратын этностық топтардың мәдениетін, дәстүрлері мен тілдерін дамытуға ықпал ететін ұлтаралық және дінаралық келісімді нығайтуға бағытталған.

Қазақстан халқы Ассамблеясын құру идеясын Қазақстан Президенті Н. Назарбаев ұсынды. Назарбаев ел Тәуелсіздігінің жылдығына арналған 1992 жылғы I этникалық форумда. 1995 жылғы 1 наурызда Қазақстан Республикасының Президенті Жаңа институт – Қазақстан халқы Ассамблеясын құрды. Бұл институтты құру идеясы қазақстандықтардың басты мұрасы – халықтар достығын сақтау болды. Бүгінде бұл ұйым өзінің 20 жылдығы қарсаңында 400-ден астам ұлттық-мәдени орталықтарды біріктіретін қуатты күш болып табылады. Қазақстан Республикасының Президенті Нұрсұлтан Назарбаев 2015 жылды Қазақстан халқы Ассамблеясының жылы деп жариялады [1].

«Қазақстанның қазіргі білім беруіндегі ұлттық бірегейлік [National identity in the modern education of Kazakhstan]» атты мақалада ұлттық бірегейлік – бұл ұлттық сәйкестіліктің ең дәстүрлі көріністерін сақтайтын және мәдени стандарттауға қарсы тұратын ядро. Назарбаев 2014 жылғы «Қазақстан жолы – 2050: Ортақ мақсат, ортақ мүдде, ортақ болашақ» атты Жолдауында: «Біз мәдени кодымызды – тілімізді, руханиятымызды, салт-дәстүріміз бен құндылықтарымызды сақтай отырып қана уақыт талабына сай жауап бере алатынымызды ұмытпауымыз керек», – деді [4].

Осы мақалада «Этникалық саясат Қазақстан Республикасының ұлттық бірегейлігін қалыптастыру факторы ретінде» атты Ж. Құлжанованың докторлық диссертациясы, «Қазақстанның этникалық саясаты: жағдайы және болашағы» атты К. Көшербаев [13] мақаласы этикалық

саясат пен ұлттық бірегейлік арасындағы байланысты ашып көрсеткен.

Ұлттық бірегейлік музыкалық өнерде Отан, этнос, отбасы, адамның қадір-қасиеті ұғымдарымен ұсынылған. Осылайша, өнердің осы түрінде көрініс тапқан маңызды ұлттық ұғымдарды зерттеу қазіргі заманғы музыкалық білім беру үшін өте маңызды. Бұл сұрақтар бүгінгі күнге дейін қандай дәстүрлі мәдени элементтердің сақталғанын анықтауға мүмкіндік береді. Сонымен қатар, дәстүрлі музыкалық мәдениеттің құрылымдық элементтерін зерттеу мәдени әмбебапты және оның негізгі тетіктерін жандандыратын схема жасауға әкеледі. Қазіргі заманғы музыкалық білім беру қазақ халқының ұлттық ерекшелігін көрсететін рухани құндылықтарды беруге тиіс.

Ұлттық мүдделер қазақ халықтары мәдениеттерінің алуан түрлілігінде өзіндік ерекшелікті сақтауды талап етеді, бұл ұлттық бірегейлік проблемасын бірінші орынға қояды. Аралас ғылымдардың жаңа әдіснамалық тәсілдері мен әдістеріне негізделген ұлттық бірегейлік проблемаларын ауқымды зерттеу қажет [1].

Ұлттық бірегейлікті зерттеу Ресей ғылымында соңғы жылдары ғана өзекті болды. Кеңес Одағы ыдырағаннан кейін тәуелсіз мемлекеттердің құрылуы ұлттық бірегейліктің жаңа парадигмаларын құрды. Мысалы, ұлттық бірегейлік мәселелері «Әлемдік проблемалар алдындағы философия» тақырыбындағы XXI Дүниежүзілік философиялық Конгрестің және «Философия және өркениеттің болашағы» тақырыбындағы IV Ресей философиялық конгресінің іргетасы болды [1].

Жаһандану жағдайындағы ұлттық бірегейлік пен ұлттық өзін-өзі тану мәселелері шетелдік ғалымдардың көпұлтты елдердегі азшылықтарға қысым көрсету мүмкіндігін атап өткен зерттеулерінде қарастырылады. Бұл әлеуметтік дағдарысқа әкелуі мүмкін [11].

Қорыта айтқанда, авторлардың пайым-дауынша [1]: «жаһандану үрдісі мәдениет аралық диалогқа жағдай жасайды, бірақ осы үрдістердің әсерінен ұлттық бірегейлікті жоғалту қаупі бар. Сондықтан мәдени-ұлттық мұраны келесі әдіс – ұлттық музыканы зерттеу арқылы зерттеу қажет. Осы сабақтарда ұлттық сана-сезімді қалыптастырумен қатар, оқушылар өздерінің эстетикалық талғамдары мен музыкалық қалауларын дамытады. Осылайша, қазіргі заманғы музыкалық білім Дәстүрлі музыкалық мәдениетті игеруге және ұлттық бірегейлікті қалыптастыруға көмектеседі. Ұлттың музыкалық құндылықтарын және оның мәдени қорын игере отырып, басқа этникалық топтарға төзімділікті тәрбиелеу қажет».

Сонымен, бұл мақалада оқу курсының құруда ұлттық бірегейлік проблемасының ерекше өзектілігін ескере отырып, ұлттық сәйкестендіру проблемасын және оның қазіргі музыкалық білім берудегі көріністерін талдауға әрекет жасалғандығы анық.

Кеңес дәуірі мен жаһандану арасында Қазақстанда азаматтық құру

«Global Citizenship Education» журналында жарық көрген «Кеңес дәуірі мен жаһандану арасында Қазақстанда азаматтық құру [The Construction of Citizenship in Kazakhstan Between the Soviet Era and Globalization]» атты А. Сейдикенова, А. Джалиль және А. Бакитовтың мақаласында авторлардың пайымдауынша: «кеңес дәуірінен бастап бүгінгі күнге дейін Қазақстанның азаматтығы туралы түсініктер үздіксіз трансформациядан өтті, атап айтқанда саяси режимдердің ауысуынан, демографиялық құрамдағы өзгерістер мен экономикалық ауытқулардан. Өзінің турбулентті тарихына қарамастан, Қазақстан азаматтыққа және елдің

әртүрлі этникалық топтары арасындағы салыстырмалы бейбіт қатынастарға икемді тәсілді тұжырымдай алды. Бүгінгі тәуелсіз мемлекетте Қазақстан жаһандану жағдайында азаматтық қалыптастырудың бірегей жағдайы бола алады», – дейді [2].

Кеңес дәуіріндегі азаматтық туралы екіұшты түсініктер қарастырылған, олар депортациялармен, эвакуациялармен, ерікті және мәжбүрлі көші-қонмен ғана емес, сонымен бірге Қазақстанды Кеңес Одағының достығын пайдаланатын «уәде етілген жер» ретінде суреттеген риторикамен де ерекшеленді [2].

Авторлар мақалада 1991 жылы ел тәуелсіздік алғаннан кейін азаматтықтың қалыптасуын талдайды. Олар оны кеңестік мұра мен жаңартылған Қазақ ұлттық бірегейлігінің нәзік үйлесімі ретінде сипаттауға тырысады.

Мақаланың негізгі мақсаты, елдің экономикалық жаһандануы мен жаңа көші-қон ағындарынан туындаған өзгерістерге арналады. Сонымен қатар, авторлар Қазақстанның үш тілді саясаты жаһандық азаматтық білім беру (GCE) үшін жаңа перспективалар ашуы мүмкін деп болжайды [2].

Авторлардың пікірінше, қазақтың ұлттық-мәдени ұқсастығының күрделілігін түсіну үшін оның шығу тегін байқау үлкен маңызға ие. Қазақ қоғамының маңызды аспектілерінің бірі оның үш жүзге (аумақтық-тайпалық бөлініс), атап айтқанда Ұлы, Орта және Кіші жүз болып бөлінуі болып табылады. Олардың атаулары айтқанына қарамастан, бұл бөлу әр жүздің көлеміне тікелей байланысты емес. Сонымен қатар, үш жүз түрлі этникалық топтар мен тайпалардан тұрады.

«Кеңес дәуірі мен жаһандану арасында Қазақстанда азаматтық құру [The Construction of Citizenship in Kazakhstan Between the Soviet Era and Globalization]» атты А. Сейдикенова, А. Джалиль және А. Бакитовтың мақаласында талданған

мәліметтерге әдеби шолу жасар болсақ, бұл аумақтық және тайпалық бөліністер XVI ғасырға жатады және Қазақ хандығының мұрасына жатады. Арсланның пайымдауына (Арслан, 2014), жүздерге, руларға және тайпаларға бөліну бүгінгі күні де қазақ қоғамының маңызды сипаты болып қала береді. Мысалы, қазақтар алғаш рет кездескенде, олар адамның аты-жөнін сұрайды және ол қай елден, яғни рудан екенін сұрайды («Қай елсің?»). Жауап адамның жүзі мен руын көрсетеді. Бұл бірегейлік сезіміне берілетін мән қазақтардың өз шежіресі мен мұрасына деген терең құрметімен байланысты, бұл туралы «Соңғы жеті ұрпақтың ата-бабаларын кім білмейді, сол надан» деген мақал дәлелдейді [2].

Үш жүзге бөліну елдің географиялық аудандарымен және ежелгі көшпелі жолдармен байланысты: Ұлы жүздің аумағы Жетісуда (Оңтүстік-Шығыс Қазақстан) орналасқан; Орта жүздің халықтары дәстүрлі түрде орталық, Солтүстік және Шығыс Қазақстанның аумағын, сондай-ақ Оңтүстік аумақтың шағын бөлігін алып жатыр; Кіші жүзге жататын казактар, Батыс Қазақстанда орналасқан [3].

Тарих бойында қазіргі Қазақстанның аумағын әртүрлі халықтар, соның ішінде татар және моңғол тайпалары кесіп өтіп, көптеген шапқыншылықтарға ұшырады. XIII ғасырда Шыңғысханның әскерлері Орта Азияға басып кірді, ол Алтын Орда деп аталатын Моңғол империясының құрамына кірді. XV ғасырда Алтын Орда құрамына Қазақ хандығы кіретін хандықтарға бөлінді (шамамен қазіргі Қазақстан аумағында орналасқан) [12].

Осы кезеңде аймақ «трайбализммен» байланысты ішкі қақтығыстарды бастан өткерді (әртүрлі жүздерге жататын тайпалар арасындағы дау-дамайлар мен ішкі дау-дамайлар), бұл оның дамуына кедергі келтіріп, қорғаныс қабілетін едәуір әлсіретті. Бұл XVIII ғасырда Абылай Хан мемлекетті нығайту, сыртқы жа-

улармен күрес, жерді сақтау және елді дамыту үшін үш жүзді біріктірген кезде өзгерді [13].

Сексенінші жылдардың ортасында Ресей империясы біртіндеп қазақ даласына тарады. 1917 жылғы «Ұлы Октябрь социалистік революциясынан» кейін Кеңестер қазақ қоғамын тереңнен трансформациялаған коммунистік идеологияны күштеп таңды. Бұл кезең көшпелі халықты күштеп қоныстандырумен, жаңа қазақ кеңестік мәдениетін қалыптастырған индустрияландырумен және урбандалумен ерекшеленді [8].

Мақаладағы мәліметтерге сүйене отырып, Ресей режимінде азаматтарды алдымен патша автократиясы, содан кейін теориялық тұрғыдан прогрессивті коммунистік режим басқарды. Ресей және Осман империяларының арасындағы ұзақ бақталастықтың және қазақтардың Түркиямен берік мәдени және тілдік байланыстарының салдарынан Кеңестік Социалистік республика Қазақстанда орыс мәдениетін ассимиляциялау саясатын жүргізгісі келді. Осы себепті олар мыңдаған жылдар бойы Орталық Азия тауларының байтақ даласын басып алған көшпелі қазақ халқының қуғынға ұшырауына, ашаршылығына және мәдени өзіндік ерекшелігінің жоғалуына алып келген «өркениеттік» миссияны қолға алды. Сонымен қатар, көптеген немістер, корейлер, күрдтер мен шешендер Қазақстанға жер аударылды, одан кейін орыстар, украиндар, татарлар және тағы басқалар осы аймаққа қоныстануға шақырылды. Демек, қазақтар өз территориясында азшылықта болды. Қазақстан кеңестік кезеңде славян халқына қатысты, әсіресе байырғы халқы азшылықта болған қалаларда демографиялық кемістік жағдайында болған Орталық Азиядағы жалғыз ел болды [13].

Дегенмен, патша дәуірімен салыстырғанда, коммунистік режим теориялық тұрғыдан Кеңес Одағының құра-

мында қазақ ұлтын тануға бейім болды. Қазақстан халықтар арасындағы достық елі ретінде сипатталды және сонымен бірге бұрын-соңды болмаған экономикалық өрлеуді бастан өткерді. Кеңестік кезеңде зауыттар, қалалар және көптеген инфрақұрылым объектілері салынды, бұл қазақтардың өмір сүру деңгейі мен білім алуының біршама жақсаруына әкелді.

Осы кезеңде Кеңес Одағының әрбір азаматы этникалық немесе ұлттық топқа жататындығы анықталды, ал ол кеңес мемлекетіне жалпы адалдық танытуды талап етті (ұлтшыл деп айыпталған белгілі бір этникалық топқа емес). Осылайша, Қазақстан азаматының кеңестік кезеңде болуы Қос сезімді тудырды; бір жағынан, Ресейдің мәдени үстемдігі қазақ тілін құнсыздандырып, халықты мәдени құқықтарынан айырды; екінші жағынан, Кеңестік жүйе қолдаған халықтар арасындағы достық қазақтарға орыс құндылықтары мен мәдениетін, атап айтқанда тілі мен өмір салтын игеруге мүмкіндік берді. Қазақстан Республикасы Бір кездері оның әлеуметтік-экономикалық бағдарламалары үшін Кеңес өкіметінің витринасы ретінде қызмет еткенімен ерекшеленетіні де шындық. «Қазақстан» термині осы әуел бастан көпұлтты республика тұрғындарының арасында азаматтық мақтаныш сезімін тудыру үшін ресми дискурста пайда болды [15].

Авторлардың пайымдауынша, Қазақстанда «ұлт» және «азаматтық» сияқты терминдерді қолданған кезде абай болу керек екенін атап өткен жөн. Давенель (Давенель, 2013) өзінің «Қазақстандағы мәдени жаңару және Ұлттық әртүрлілік» кітабында атап өткендей: орыс тіліндегі «национальность» термині «ұлт» деген мағынаны білдіреді және ол «азаматтық» ұғымымен байланысты емес. Қазақстаннан тыс жерлерде кеңінен танымал емес «қазақстандық» термині этникалық «ұлтына» қарамастан,

посткеңестік кеңістіктегі Қазақстан Республикасының барлық азаматтарына қатысты (қазақ, татар, украин және т.б.).

Қазіргі әлемдегі жаһандану мен мәдениеттің өзара әрекеттестігі

«Қазіргі әлемдегі жаһандану мен мәдениеттің өзара әрекеттестігі [The Interaction of Globalization and Culture in the Modern World]» атты Р. Садыкова, М. Мырзабеков, Р. Мырзабекова, А. Молдахметқызының «Procedia - Social and Behavioral Sciences» журналында жарқ көрген мақаласында авторлар жаһандану үрдісін былайша сипаттайды: «бүгінгі таңда жаһандану тұрақты және тіпті қайтымсыз. Жаһандану мәдени модельдердің өзгеруіне де әсер етеді. Сонымен қатар, өнердегі әртүрлі бағыттардың өзара енуі және олардың алмасуы бар. Жаһандану ұлттардың жаһандық жүйеге кіруінің жеделдеуін сипаттайды. Бұл халықтар арасындағы мәдени байланыстардың кеңеюіне және адамдардың көші-қонына ықпал етеді. Бірақ тым қолайсыз жағдай бар. Өкінішке орай, өнердің бір түрін таңдаған олар кейде өз мәдениетін ұмытып кетеді. Жастар енді өз мәдениетіне қызығушылық танытпайды. Сонымен қатар, ел өнерін өзінің ерекше жолымен дамытуға аз көңіл бөлінеді. Өнер сонымен қатар экономикалық нарықтың мүдделеріне қызмет ете бастайды. Осыған байланысты жаһандану мен мәдениеттің өзара әрекеттесу процестерін зерттеу маңызды болып табылады» [4].

Мақалада «жаһандану» ұғымы қазіргі ғылымда әлеуметтік процестерді талдаудың ең танымал термині ретінде қарастырылады. Әлеуметтанудағы «жаһандану» термині көптеген оқиғалар мен тенденцияларды білдіреді: әлемдік идеологияның дамуы, әлемдік тәртіпті орнату үшін қарқынды күрес; халықаралық ұйымдардың саны мен ықпалының өсуі, ұлттық мемлекеттердің

егемендігінің әлсіреуі, трансұлттық корпорациялардың пайда болуы мен дамуы, халықаралық сауданың өсуі, қарқынды жаппай көші-қон және көп мәдениетті қауымдастықтардың қалыптасуы, планетарлық бұқаралық ақпарат құралдарының құрылуы және батыс мәдениетінің әлемнің барлық аймақтарына кеңеюі және т. б. болып табылады. Жаһандану үрдістерінің тиісті теорияларын талдау олардың ХХ ғасырдың басында өзіндік бір синхронды әлеуметтік өзгерістерге айналғанын көрсетеді және бұл трансформация үлкен орын алды, оны әлеуметтік-мәдени жылжу ретінде сипаттауға болады [14].

ХХ ғасырдың соңғы онжылдығы мен ХХІ ғасырдың басы халықаралық қатынастарда бүкіл еуропалық және Еуразиялық өңірге әсер еткен ірі Оқиғалармен сипатталады. «Қырғи қабақ соғыстың» аяқталуы, бір полярлы әлемнің пайда болуы, жаһанданудың жаңа әлемдік тәртібі және АҚШ пен басқа батыс елдері үшін стандарттардың дамуы Еуропадағы және жалпы әлемдегі саяси жағдайдың терең өзгеруіне әкелді. Жаһандану интеграциялық оқиға ретінде, әлемдік дамудың негізгі бағыты мен тенденциясы ретінде объективті процесс болып табылады. Бұл жаһандық ақпараттық, қаржылық-экономикалық, сауда-айырбас деңгейіндегі паз, бұл жаһандық экономикалық, саяси және мәдени интеграция мен бірігу процесі. Мұның басты салдары Халықаралық еңбек бөлінісі, капиталдың, адами және өнеркәсіптік ресурстардың халықаралық қозғалысы, заңнаманы, экономикалық және технологиялық процестерді стандарттау, сондай-ақ әртүрлі елдердің мәдениеттерінің жақындасуы мен бірігуі болып табылады. Бұл жүйелі сипатқа ие объективті процесс, яғни қоғам өмірінің барлық аспектілерін қамтиды. Жаһандану нәтижесінде әлем өзара байланысты және оның барлық субъектілеріне тәуелді бола

бастады. Жалпы проблемалық топтар санының өсуі және интеграцияланатын субъектілердің саны мен түрлерінің кеңеюі бар ма?

Авторлар мақалада зерттеудің негізін бірнеше факторлармен анықталады, олардың ішінде, ең алдымен, жаһандану бүгінде әлемдік экономикалық, саяси және мәдени дамудың анықтаушы факторы болып табылады деп сипаттайды. Ол әлемдегі әлеуметтік-экономикалық дамудың маңызды процестерін қамтиды, экономикалық өсу мен модернизацияны жеделдетуге, мәдени алмасуға ықпал етеді. Сонымен бірге жаһандану әлемдік экономикада жаңа қайшылықтар мен проблемалар туғызады. Бүгінде әлемнің барлық елдері белгілі бір дәрежеде жаһанданумен қамтылған. Авторлардың пікірінше «Жаһанданудың әсері» көрініс тапқан қызмет салаларының бірі – мәдениет [4].

Авторлар мақала барысында жаһандану үрдісінің қоғамның барлық саласына тікелей әсер ететіндігін теориялық тұрғыда дәлелдейді. Олар әсіресе мәдениет саласындағы жаһандану үрдісінің ерекшеліктеріне тоқталып, түрлі мәселелердің бар екендігін көрсетеді. Олар осылайша, елеулі проблемаларға қарамастан, жаһандану қазіргі заманғы өнердің дамуына оң серпін берді, жергілікті өнер сахнасының халықаралық контекстке енуіне мүмкіндік берді, қазіргі заманғы өнер саласындағы түрлі бастамаларды қаржыландыруға ықпал етті, сонымен қатар нарықтың дамуына және шығармашылық пен сыни рефлексия саласына жаппай қызығушылық тудырды деп пайымдайды [4].

Авторлардың пікірінше мәдениеттің жаһандануы әртүрлі елдердің мәдени құндылықтарымен алмасуға, дәстүрлердің жақындасуына ықпал етеді. Мәдени жаһандану әлемнің әртүрлі елдері арасындағы іскерлік және тұтынушылық мәдениеттің жақындасуымен және

халықаралық байланыстың өсуімен сипатталады. Бір жағынан, бұл жекелеген ұлттық мәдениеттерді бүкіл әлем бойынша ілгерілетуге алып келеді [4].

Басты айтар ой, ол танымал халықаралық мәдени құбылыстар ұлттық құбылыстарды ығыстыруы немесе оларды халықаралық деңгейге айналдыруы мүмкін. Көбісі мұны ұлттық мәдени құндылықтардың жоғалуы және ұлттық мәдениеттің жандануы үшін күрес деп санайды. Ол сәйкесінше, ұлттық бірегейлікке тікелей әсер етуші элемент бола алады.

Қорытынды

Қорытындылай келе, мақалада «Қазақстанның қазіргі білім беруіндегі ұлттық бірегейлік [National identity in the modern education of Kazakhstan]» атты Венесуэлладағы Сулия Университетінде 2018 жылы жарық көрген К.К. Досанова, Т.М. Кунеева және соавторлардың мақаласын [1], «Global Citizenship Education» журналында жарық көрген «Кеңес дәуірі мен жаһандану арасында Қазақстанда азаматтық құру [The Construction of Citizenship in Kazakhstan Between the Soviet Era and Globalization]» атты А. Сейдикенова, А. Джалиль және А. Бакитовтың мақаласын [2], «Қазіргі әлемдегі жаһандану мен мәдениеттің өзара әрекеттестірі [The Interaction of Globalization and Culture in the Modern World]» атты Р. Садыкова, М. Мырзабеков, Р. Мырзабекова, А. Молдахметқызының мақаласын [3] назарға ала отырып әдеби шолу жасалынды. Әдеби шолудың мақсаты жаһандану ұлттық бірегейліктің эрозиясына және мәдениеттердің «трансұлттануына» қауіп төндіре ме және қазіргі кезде мемлекеттер жаһандануды басқаруға және ұлттық бірегейлікті сақтай отырып дамуға қалай тырысады деген сұрақтарға жауап табу болған болатын.

Бірінші сұраққа, яғни «жаһандану ұлттық бірегейліктің эрозиясына және

мәдениеттердің «трансұлттануына» қауіп төндіре ме?» сұрағына жауап ретінде мақаладағы талқыланған әдебиеттерді басты назарға ала отырып жаһандану үрдісі жалпылама алғанда ұлттық бірегейліктің эрозиясына және мәдениеттердің «трансұлттануына» қауіп төндіреді, алайда оны дұрыс бағытта реттейтін болса ол қауіптің төмендеуі мүмкін. Мысалы, жаһандану үрдісін мемлекеттік саясаттың элементі ретінде қарастыра отырып, мемлекеттік идеологиямен жақсы әрі сапалы ұштастырған жағдайда бұл қауіптің төмендеуі мүмкін.

Екінші сұрақ, яғни «қазіргі кезде мемлекеттер жаһандануды басқаруға және ұлттық бірегейлікті сақтай отырып дамуға қалай тырысады?» бұл сұраққа жауапты арнайы эмпирикалық зерттеулер арқылы жазылған мәліметтерді салыстыра отырып жауап іздеу керек екендігіне көз жетті. Мақала барысындағы әдеби шолу теориялық және тарихи мәліметтерге сүйенгендіктен, тек қазіргі кезде мемлекеттер жаһандануды басқаруға және ұлттық бірегейлікті сақтай отырып дамуға тырысуға болатындығын ғана айтуға болады. Ол әрине тек мемлекеттік идеологияны дұрыс анықтап оны насихаттаумен байланысты болуы мүмкін.

Әдебиеттер тізімі:

1. Досанова К.К., Кунеева Т.М., Жумашева Г.К., Досанова А.А. Национальная идентичность в современном образовании Казахстана // Университет Зулии. – 2018. – №85(2) С. 34.
2. Сейдикенова А., Аккари А., Бакитов А. Формирование гражданства в Казахстане между советской эпохой и глобализацией. // Образование в области глобального гражданства. – 2020. – С. 57-69.
3. Садыкова Р., Мырзабеков С.М., Мырзабекова Р., Молдахметқызы А. Взаимодействие глобализации и культуры в современном мире. // Процедура - Социальные и поведенческие науки. – 2014. – С. 8-12.
4. Балтабаев М. Основы музыкально-эстетического воспитания учащейся

молодежи средствами традиционной казахской художественной культуры: Научный доклад диссертации доктора педагогических наук. – Алматы, 1994. – 68 с.

5 Белинский В. Полное собрание сочинений (под редакцией С.А. Венгерова). – Москва, 1977. – 312 с.

6 Барбосов С. Национальные посттоталитарные процессы и национальная политика в Казахстане: Автореферат диссертации доктора политических наук. – Алматы, 1999. – 48 с.

7 Досанова А. Музыкальное образование в Акмолинской области (с конца 19 по первую треть 20 века): Монография. – Астана: Казах, 2013. – 165 с.

8 Джумакова У. Музыкально-историческое образование современного исполнителя традиционной музыки: дисциплинарное и концептуальное совершенствование образовательных программ. // Сборник материалов Международной конференции «Традиционные музыкальные культуры народов Центральной Азии». – Алматы, 2009.

9 Эрикссон Э. Идентичность: молодость и кризис; Перевод с английского. – Москва, 1996 – 344 с.

10 Каллио А., Партти Х. Музыкальное образование для нации: преподавание патриотических идей и идеалов в глобальных обществах. // Действие, критика и теория музыкального образования. – 2013. – №3. – С. 5-30.

11 Узакбаева С. Эстетическое воспитание в казахской национальной педагогике: Диссертация на соискание ученой степени доктора педагогических наук. – Алматы, 1993. – 420 с.

12 Жардыхан З. Казахстан и Центральная Азия: региональные перспективы. // Обзор Центральной Азии. – 2002. – №21(2). – С.167-183.

13 Баkitов А., Джуманова Р. Казахско-французский и французско-казахский разговорник. – Саарбрюккен: Европейские Университетские Издания, 2016.

14 Арыстанбекова А. Глобализация. – Алматы: Издательство Даик Пресс, 2007. – 302 с.

15 Кушербаев К. Этническая политика Казахстана: состояние и перспективы. – Алматы: Казахстанский институт развития, 1996. – 227 с.

Transliteration

1 Dossanova K.K., Kunekova T.M., Zhumasheva G.K., Dossanova A.A. Nacional'naja identichnost' v sovremennom obrazovanii Kazahstana [National identity in the modern education of Kazakhstan]. // Universitet Zulii. – 2018. – №85(2). – С. 34. (in Russ)

2 Sejdikenova A., Akkari A., Bakitov A. Formirovanie grazhdanstva v Kazahstane mezhdru sovetskoj jepohoj i globalizaciej [The Construction of Citizenship in Kazakhstan Between the Soviet Era and Globalization]. // Obrazovanie v oblasti global'nogo grazhdanstva. – 2020. – С. 57-69. (in Russ)

3 Sadykova R., Myrzabekov S.M., Myrzabekova R., Moldahmetkyzy A. Vzaimodejstvie globalizacii i kul'tury v sovremennom mire [The Interaction of Globalization and Culture in the Modern World]. // Procedura - Social'nye i povedencheskie nauki. – 2014. – С. 8-12. (in Russ)

4 Baltabaev M. Osnovy muzykal'no-jesteticheskogo vospitanija uchashhejsja molodezhi sredstvami tradicijnoj kazahskoj hudozhestvennoj kul'tury: Nauchnyj doklad dissertacii doktora pedagogicheskix nauk [Basic music-esthetic education of young students by means of traditional Kazakh artistic culture: Scientific Report of Dr. Sc. in Pedagogy dissertation]. – Almaty, 1994. – 68 s. (in Russ)

5 Belinskij V. Polnoe sobranie sochinenij (pod redakciej S.A. Vengerova) [Complete works (edited by S.A. Vengerov)]. – Moskva, 1977. – 312 s. (in Russ)

6 Barbosov S. Nacional'nye posttotalitarnye processy i nacional'naja politika v Kazahstane: Avtoreferat dissertacii doktora politicheskix nauk [National post-totalitarian processes and the national policy in Kazakhstan: Abstract of Dr. Sc. in Political Science]. – Almaty, 1999. – 48 с. (in Russ)

7 Dosanova A. Muzykal'noe obrazovanie v Akmolinskoj oblasti (s konca 19 po pervuju tret' 20 veka): Monografija [Music education in the Akmola Region (from the end of the 19th to the first third of the 20th century): Monograph]. – Astana: Kazah, 2013. 165 с. (in Russ)

8 Dzhumakova U. Muzykal'no-istoricheskoe obrazovanie sovremennogo ispolnitelja tradicijnoj muzyki: disciplinarnoe i konceptual'noe sovshehstvovanie obrazovatel'nyh programm [Music-historical education of a modern performer of traditional

music: disciplinary and conceptual improvement of educational programs]. // Sbornik materialov Mezhdunarodnoj konferencii «Tradicionnye muzykal'nye kul'tury narodov Central'noj Azii». – Almaty, 2009. (in Russ)

9 Erikson Je. Identichnost': molodost' i krizis; Perevod s anglijskogo [Identity: youth and crisis; Translated from English]. Moskva, 1996 – 344 c. (in Russ)

10 Kallio A., Partti H. Muzykal'noe obrazovanie dlja nacii: prepodavanie patrioticheskikh idej i idealov v global'nyh obshhestvah [Music education for a nation: Teaching patriotic ideas and ideals in global societies]. // Dejstvie, kritika i teorija muzykal'nogo obrazovanija. – 2013. – №3. – S. 5-30. (in Russ)

11 Uzakbaeva S. Jesteticheskoe vospitanie v kazahskoj nacional'noj pedagogike: Dissertacija na soiskanie uchenoj stepeni doktora pedagogicheskikh nauk [Esthetic education in

Kazakh national pedagogy: Dr. Sc. in Pedagogy dissertation]. Almaty, 1993. – 420 c. (in Russ)

12 Zardyhan Z. Kazahstan i Central'naja Azija: regional'nye perspektivy [Kazakhstan and Central Asia: Regional perspectives]. // Obzor Central'noj Azii. – 2002. – №21(2). – S.167-183. (in Russ)

13 Bakitov A., Dzhumanova R. Kazahsko-francuzskij i francuzsko-kazahskij razgovornik [Guide de conversation kazakh-français et français-kazakh]. – Saarbrücken: Evropejskie Universitetskie Izdaniya, 2016. (in Russ)

14 Arystanbekova A. Globalizacija [Globalization]. – Almaty: Izdatel'stvo Daik Press, 2007, – 302 s. (in Russ)

15 Kuserbaev K. Jetnicheskaja politika Kazahstana: sostojanie i perspektivy [Ethnic policy of Kazakhstan: state and prospects. Kazakhstan Development Institute]. – Almaty: Kazahstanskij institut razvitija, 1996. – 227 c. (in Russ)

АВТОРЛАР ЖАЙЛЫ АҚПАРАТ

Гаухар Абдикаримовна Абдуразакова PhD докторант, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, Алматы, Қазақстан

Дауренбек Умирбекович Кусаинов Философия ғылымдарының докторы, профессор, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, Алматы, Қазақстан

Гавхар Курманбековна Мусабекова Аға оқытушы, М.Х. Дулати атындағы Тараз өңірлік университеті, Тараз, Қазақстан

Гаухар Абдикаримовна Абдуразакова PhD докторант, Казахский национальный педагогический университет имени Абая, Алматы, Казахстан

Дауренбек Умирбекович Кусаинов Доктор философских наук, профессор, Казахский национальный педагогический университет имени Абая, Алматы, Казахстан

Гавхар Курманбековна Мусабекова Старший преподаватель, Таразский региональный университет имени М.Х. Дулати, Тараз, Казахстан

Gaukhar Abdurazakova PhD student, Abai Kazakh National Pedagogical University, Almaty, Kazakhstan

Daurenbek Kussainov Doctor of Philosophical Sciences, Professor, Abai Kazakh National Pedagogical University, Almaty, Kazakhstan

Gavkhar Mussabekova Senior Lecturer, M.Kh.Dulaty Taraz Regional University, Taraz, Kazakhstan